

УДК 1:323:7.046

DOI: 10.26565/2306-6687-2020-61-08

Владленова Іліана Вікторівна

доктор філософських наук, професор кафедри
філософії, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Харків, вул. Кирпичова, 2, 61002

E-mail: vladlenova@email.ua

ORCID: orcid.org/0000-0002-6958-7183

ІДЕОЛОГІЯ ЯК МІСТИФІКАЦІЯ РЕАЛЬНОСТІ.

Ідеологія – це містифікація, міфологізація дійсності. Ідеологія пов'язана з соціальною структурою, економічною системою виробництва та політикою. Вона впливає на політичний дискурс, вибір стратегії розвитку суспільства. В сприятливих політичних умовах (авторитаризм, тоталітаризм) ідеологія стає привілейованою та прихованою формою управління, могутнім способом маніпулювання свідомістю. Ідеологія формує вектор, на різних кінцях якого будується осмислення важливих політичних понять: право та свобода, законність, економіка, влада, громадянські інститути. Незважаючи на різноманітність способів розуміння, ідеологія має жорстке ядро: стійку частину смислового навантаження, яка є основоположною для неї, без якої ідеологія не буде ідеологією. Ядро ідеології – містифікація, міфологізація дійсності. Роль ідеології – сформулювати не стільки простий образ дійсності, який буде зрозумілий пересічній людині, скільки розробити арсенал технік та методології для містифікації суспільно-політичного устрою. Звісно, це репрезентація політичних відносин на дуже примітивному рівні: в призмі ідеології спотворюється реальність і формується новий образ того, яким повинно бути ідеальне суспільство. Ідеологія в своїй ілюзорності має багато чого спільного з міфологією, звідки черпає своє натхнення. Ідеологія функціонує всередині суспільства, різних груп та співтовариств, ідеологічні програми формують суспільні уявлення, спрямовують дії та регулюють взаємовідносини всередині суспільства. Кожна ідеологія містить певні ідеї щодо форми правління, економічної системи, соціальних гарантій тощо. І хоча ідеологія формує доволі прості для розуміння конструкції життя, сутність ідеології як концептуального явища досить складна. В цілому, ідеологія являє собою систематизовану форму знання, в якій важливими властивостями виступає ціннісна, мотиваційна, мобілізуюча функція.

Ключові слова: ідеологія, міфологія, політика, суспільство, тоталітаризм, знання.

Владленова Илиана Викторовна

доктор философских наук, профессор
кафедры философии, Национальный
технический университет «Харьковский
политехнический институт»

Харьков, ул. Кирпичова, 2, 61002

E-mail: vladlenova@email.ua

ORCID: orcid.org/0000-0002-6958 7183

ІДЕОЛОГІЯ КАК МІСТИФІКАЦІЯ РЕАЛЬНОСТІ

Идеология – это мистификация, мифологизация действительности. Идеология связана с социальной структурой, экономической системой производства и политикой. Она влияет на политический дискурс, выбор стратегии развития общества.

В благоприятных политических условиях (авторитаризм, тоталитаризм) идеология становится привилегированной и скрытой формой управления, могущественным способом манипуляции сознанием.

Идеология формирует вектор, на разных концах которого строится осмысление важных политических понятий: право и свобода, законность, экономика, власть, гражданские институты. Несмотря на разнообразие способов понимания, идеология имеет жесткое ядро: устойчивую часть смысловой нагрузки, которая является основополагающей для нее, без которой идеология не будет идеологией. Ядро идеологии – мистификация, мифологизация действительности. Роль идеологии – сформулировать не столько простой образ действительности, который будет понятен обычному человеку, сколько разработать арсенал техник и методологий для мистификации общественно-политического устройства. Конечно, это репрезентация политических отношений на очень примитивном уровне: в призьме идеологии искажается реальность и формируется новый образ того, каким должно быть идеальное общество. Идеология в своей иллюзорности имеет много общего с мифологией, откуда черпает свое вдохновение. Идеология функционирует внутри общества, разных групп и сообществ, идеологические программы формируют общественные представления, направляют действия и регулируют взаимоотношения внутри общества. Каждая идеология содержит определенные идеи относительно формы правления, экономической системы, социальных гарантий и т.д. И хотя идеология формирует достаточно простые для понимания конструкции жизни, сущность идеологии как концептуального явления достаточно сложна. В целом, идеология представляет из себя систематизированную форму знания, в которой важными свойствами становится ценностная, мотивационная, мобилизующая функция.

Ключевые слова: идеология, мифология, политика, общество.

Vladlenova Eliana V.

D. Sc. in Philosophy, professor of the Department of philosophy, The National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

2, Кургучова str., 61002, Kharkiv, Ukraine

E-mail: vladlenova@email.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6771-2916>

IDEOLOGY AS A MYSTIFICATION OF REALITY

Ideology is a mystification, a mythologizing of reality. The purpose of ideology is to formulate a simple image of reality that will be clear to the average person; to develop an arsenal of techniques and methodologies for the mystification of the socio-political system. Ideology is related to the social structure, economic system of production and politics. Each ideology determines the forms of government, economic systems, social guarantees. The study of ideology is very important in political discourse, ideology influences the strategies of society. Ideology is always an escape from reality. Ideology as well as fiction is very attractive, the real world is imperfect, and ideology offers a perfect world. In favorable political conditions (authoritarianism, totalitarianism), ideology becomes a privileged and hidden form of government, a powerful way of manipulating consciousness in conditions of poverty, despair, social crisis. Ideology forms a vector on which the understanding of important political concepts is built at different ends: rights and freedoms, legality, economy, power, civic institutions, and so on. The action of ideology is determined, on the one hand, by irrational attitudes, on the other - by the context of communication and socio-cultural features of society. In contrast to highly specialized disciplines, philosophy is able to reach a universal level of generalization, which allows us to look at ideology as a systemic, holistic phenomenon. The study of ideology is not defined by political parties and ideals, it also covers the economy, education, health care, army, etc., but still, most ideology is manifested in the political space, where in addition to left-right ideology, in modern realities is gaining momentum populist ideology (populism). the problem of finding a new strategy for the development of the state. Democratic institutions, ways of overcoming corruption and raising the level of education of citizens, formation of critical thinking can overcome rigid ideology.

Keywords: ideology, mythology, politics, society, totalitarianism, knowledge.

Вступ. Поняття «ідеологія» широко вживається, як в науковому дискурсі, так і в повсякденності. Існують різні думки, концепції і підходи, які намагаються артикулювати сенс ідеології. Незважаючи на різноманітність способів розуміння, ідеологія має жорстке ядро: стійку частину смислового навантаження, яка є основоположною для неї, без якої ідеологія не буде ідеологією. Ядро ідеології – містифікація, міфологізація дійсності. Роль ідеології – сформулювати не стільки простий образ дійсності, який буде зрозумілий пересічній людині, скільки розробити арсенал технік та методологій для містифікації суспільно-політичного устрою. Звісно, це репрезентація політичних відносин на дуже примітивному рівні: в призмі ідеології спотворюється реальність і формується новий образ того, яким повинно бути ідеальне суспільство. Ідеологія в своїй ілюзорності має багато чого спільного з міфологією, звідки черпає своє натхнення. Метою статті є виявлення основи, яка формує концептуальне ядро ідеології.

Актуальність проблеми. Ідеологія функціонує всередині суспільства, різних груп та співтовариств, ідеологічні програми формують суспільні уявлення, спрямовують дії та регулюють взаємовідносини всередині суспільства. Ідеологія безпосередньо пов'язана з соціальною структурою, економічною системою виробництва та політикою. Кожна ідеологія містить певні ідеї щодо форми правління, економічної системи, соціальних гарантій тощо. Актуальність вивчення ідеології пов'язана з важливістю ідеологій у політичному дискурсі, її впливом на стратегії розвитку суспільства.

Завдання дослідження полягає в тому, щоб виявити базові характеристики ідеології, дослідити різні підходи до її вивчення, визначити міфологічні елементи, які існують в ідеології.

Ступінь розробки проблеми. Незважаючи на те, що поняття «ідеологія» введено М. Т. де С. Трейсі в роботі «Елементи ідеології», концепт ідеології веде свою історію від Платона. М. Т. де С. Трейсі називав ідеологію наукою ідей, що формує етичні, політичні, економічні погляди [Трейси, 2013]. В своїй роботі він наголошує, що ідеологія є частиною науки зоології як науки про природну історію розвитку людини. В свою чергу, ідеологія, граматики та логіка в сукупності можуть сформулювати вступ до приватної та суспільної моралі [Трейси, 2013, с. 26]. Ідеї, на думку Трейсі, генеруються силами, які функціонують в матеріальному середовищі, і щоб зрозуміти прогресивні політичні ідеї, необхідно розібратися в джерелах самих ідей, які виступають в ролі ідеології.

Ставлення до ідеології змінюється з великою амплітудою – від вкрай негативного до позитивного, однак інтерес залишається незмінним. У сучасному дискурсі ідеологія розглядається багатьма авторами: М. Коффман [Coffman, 2012], Дж. Бек [Beck, 2020], Д. Белл [Bell, 2000], А. Хейвуд [Heywood, 2012], К. Крауцхаммер [Krauthammer, 2013], Б. Мартілл [Martill, 2020], К. Пірсон [Pierson, 2020], Т. Пікетті [Piketty, 2020], Р. Лау [Lau, 2006]. Ідеологію досліджують з позицій різних наукових перспектив, міжнародних відносин, політології, філософії, соціології. Як правило, ідеологічне підґрунтя виводиться із архетипів, національної «пам'яті», яка являє собою схему, що інтегрує структуру знань, що складається з взаємопов'язаної мережі переконань, думок, оцінок [Lau, 2006].

Розглянемо інтерпретації ідеологій, які виникають в силу різних акцентів, на яких зосереджуються дослідники. Для Т. Парсонса ідеологія виступає в якості системи цінностей даного суспільства, як функціональний елемент політичної системи, який визначає основні напрями розвитку даного суспільства і підтримує існуючий порядок [Parsons, 1983]. Такої ж думки дотримуються Р. Арон [Aron, 1972], У. Матц [Matz, 1992], Е. Шілз, [Parsons, Shils, 1951], що представляють ідеологію не просто як регулятор суспільних відносин, а як релігійно вмотивовану систему – ерзац релігії, здатну конструювати картину світу, яка реалізується в просторі екзистенційної кризи. Згідно з У. Матцом, ідеологія наділяє сенсом дію в межах екзистенції як релігійна сакральна-політична доктрина [Matz, 1992]. Для К. Манхейма ідеологія є помилковою свідомістю [Манхейм, 1994]. У ролі ідеології за Ю. Габермасом виступає наука і техніка [Хабермас, 2002]. Для Л. Альтюссера тотальний характер ідеології завжди відображає деякі класові позиції, яка б не була їх форма (релігійна, моральна, юридична, політична) [Альтюссер, 2011]. За допомогою панівної ідеології, згідно з Л. Альтюссером, забезпечується «гармонія» функціонування репресивного державного апарату та ідеологічних апаратів держави, а також

«гармонія» різних ідеологічних апаратів держави. К. Гірц вважає, що поняття «ідеологія саме стало абсолютно ідеологічним та пов'язано з вульгарною боротьбою інтересів, над якою воно претендувало підвестися» [Гірц, 2004, с. 227]. К. Гірц вважає, що підхід до вивчення ідеології, який створено в гуманітарних науках, неправильний через те, що ідеологія розглядається як самостійна сутність, як упорядкована система культурних символів. «Ідеологія – це структурована реакція на структурні напруги соціальної ролі» [Гірц, 2004, с.235]. М. Фуко в рамках концепції «дисциплінарної влади» відводить ідеології підлегле місце по відношенню до інститутів влади, ідеологію формують інститути влади, і вони завжди будуть вимагати від науки «освячення» своїх ідеологічних позицій» [Фуко, 2003].

Звернемося до теорії ідей Платона, щоб пояснити суть ідеології. За Платоном, існують два світи: реальний, недосконалий, в якому ми живимо, та ідеальний світ (суспільство), який є досконалим [Платон, 2013]. Перший світ мінливий, змінюється, гине, має недосконалості, другий – найважливіший, вічний, недоступний почуттям, де добробут, краса і благо, нематеріальне вічне буття, там де нарешті можна позбутися всього матеріального, речей, грошей, майна та «жити при комунізмі в сяянні вічного Блага». Ідеологія завжди ґрунтується на міфологічних пошуках Вічного Граалю, Обітованої Землі чи вічного раю комунізму. Проста структура, яку пропанує ідеологія, служить для прикриття цього недосконалого світу з низьким рівнем життя, несправедливістю та бідністю. Ціль ідеології – легітимація недосконалої, нерозвинutoї політичної структури. Ідеологія маскує та містифікує реальність, вигадуючи світ, якого немає і якого ніколи не буде – викривлення дійсності.

Ідеологія – це завжди втеча від дійсності. Ідеологія як і фантастика дуже приваблива, реальний світ недосконалий, ідеологія ж пропанує досконалий світ. В сприятливих політичних умовах (авторитаризм, тоталітаризм) ідеологія стає привілейованою та прихованою формою управління, могутнім способом маніпулювання свідомістю в умовах бідності, відчаю, соціальної кризи. Як писав Р. Барт, «ліва ідеологія» – ідеологія пригноблених [Barthes, 1972]. Вузкий кругозір має тенденцію відхиляти аналіз містифікації історичних подій через пропаганду наративів, що симпатизують позиції пригноблених. Практична реалізація жорсткої ідеології – завжди жадлива кровава фантазмагорія. Коли втілюється в життя те, що насправді є містичним за своєю суттю, стають можливими: величезні жертвоприношення, світова революція, громадянська війна, терор. Така ідеологія формує агресивне войовниче суспільство у вигляді маоїзму, сталінізму, червоних кхетів, фашизму, які будуються начебто з ціллю формування гармонійного суспільства. Міжнародні дослідники в роботі «Чорна книга комунізму. Злочини, терор, репресії», спираючись на великий масив документів, приходять до висновку, що разом з геноцидом, депортаціями та репресіями комуністичні режими приводили до величезних жертв, наприклад: Радянський Союз – 20 млн, Китай – 65 млн, В'єтнам- 1 млн, Корея – 2 млн, Східна Європа – 1 млн, тощо [Куртуа, Верт, 2001]. Закриті (за термінологією К. Поппера) суспільства з привілейованою ідеологією не можуть існувати довго, поступово в їх економіко-політичній системі (навіть в наскрізь міфологізованих суспільствах) виправляються помилки, що спонукає їх подальший розвиток [Поппер, 1992].

Патологічний самообман, заснований на сукупності помилкових переконань, має шкідливі наслідки для психічного здоров'я суб'єкта, а в ідеології, яка формує гегемонію, – стає небезпечним не тільки для окремого суспільства, але й для суспільств, в які проникають ідеологічні елементи. Через процес помилкового переконання, суб'єкти починають постійно дурити себе, поки не повірять у власний обман через неявний неасоціативний чи планомірний процес навчання. Такі елементи, як упередженість, підтвердження та когнітивний дисонанс є його наслідками. В ідеології, яка формує міфологічні конструкції, самообман, ілюзія та містифікація конструюються на рівні історичних очікувань. Ідеологія розмиває кордони між дійсністю та вигадкою, вона пояснює світ, і вона має інструментарій для того, щоб його змінювати. Вона, як потужна сила, може виконувати широкий спектр «бойових задач»: впливати на свідомість, переконувати, змушувати в щось повірити, інформувати та направляти дії в потрібне русло.

В радянській ідеології за законами міфологічного мислення Всесвіт був поділено на два світи: світ, в якому ми живемо, та ідеальний світ. Існуючий світ поділено на дві частини: свої, де живуть радянські люди та їх друзі (наприклад, з Північної Кореї); в другій частині живуть класові вороги: капіталісти. В умовах закритого суспільства ідеологія формувала викривлене уявлення про три суспільства: комуністичне, своє та капіталістичне в такому ракурсі, в якому насправді воно не існувало. Ідеологія ніколи не звертається до розуму. Більше того, розум для неї небезпечний, бо він розтрощує ідеологію в пил. Творче, критичне мислення для ідеології смертельно небезпечне, тому система освіти в державах з привілейованою ідеологією будується таким чином, щоб пригнічувати такі навички. Вивчення цитат великих партійних діячів, зубріння та переказ параграфів посібників – це нагальна стратегія навчання в умовах ідеологізації. Філософія, яка апелює до маєтики, дискурсу стає неможливою. Критичне, раціональне мислення небезпечне для ідеології.

Поняття «ідеологія» вийшло із філософського, зазвичай, політичного дискурсу, та дуже широко використовується в різних, іноді дуже далеких від первісного значення смислів, тому ми можемо зустріти «ідеологію фірми», «ідеологію праці», «ідеологію здорового глузду» чи «ідеологію іграшок». Поле тяжіння ідеології не окреслюється політичними партіями та ідеалами, воно охоплює також економіку, освіту, охорону здоров'я, армію тощо, але все ж таки, найбільше ідеологія проявляється саме в політичному просторі, де крім ліво-правої ідеології, в сучасних реаліях набирає оберти популістська ідеологія (популізм). Популізм відноситься до низки політичних позицій, які підкреслюють ідею «народу» і часто протиставляють цю групу проти «еліти», що має спільні елементи з комуністичними ідеями влади/диктатури народу, хоча «проповідники ідеології» можуть походити/належати з елітних верств суспільства, наприклад, Дональд Трамп, Джеремі Корбін, Марін Ле Пен, Віктор Орбан тощо. Популізм формується навколо відсутності довіри до встановленої системи та недостатнього розвитку критичного мислення, в цьому середовищі популізм конструює ідею правильного народу та злої, корумпованої еліти, граючи на контрасті між звичайною людиною (роботяга, простий робітник) та елітою (багатії, капіталісти) – тому популізм в цілому не є популярним серед більшості інтелігенції. Наприклад, типовий виборець Д. Трампа – це робітник, який ласий до лозунгів на кшталт «Америка понад усе» – колективний нарцис, який вороже ставиться до сторонніх.

І хоча ідеологія формує доволі прості для розуміння конструкції життя, сутність ідеології як концептуального явища досить складна. Ідеологія формує вектор, на різних кінцях якого будується осмислення важливих політичних понять: право та свобода, законність, економіка, влада, громадянські інститути тощо. Ідеологія також включає в свою конструкцію різноманітні групи культурних символів та ідей, які люди використовують у сприйнятті, осмисленні та оцінці соціальних та політичних реалій взагалі, часто в системних рамках, використовуючи ментальні особливості, культурні коди та особливості розвитку історії та культури, філософські традиції даного суспільства, які впливають на можливість/неможливість встановлення диктатури, тоталітаризму, чи навпаки, держав з високим рівнем громадянських прав та свобод.

У рамках філософії марксизму ідеологія виступає в ролі інструменту маніпулювання владних структур для забезпечення панування певного класу. Й. Альтюссер, А. Грамші, К. Мангейм, К. Маркс, Ф. Енгельс та ін. вважали, що ідеологія є особливим ідейним конструктом, інструментом реалізації тих чи інших класових потреб. Ідеологія марксизму ґрунтується навколо ідеї побудови комунізму з новою формою економіки, тому Маркс акцентує увагу саме на встановленні комунізму, який «має по суті економічний характер». Економічний розвиток на засадах капіталістичної конкуренції та приватної власності він заміняє «загальною конкуренцією» усіх народів, тобто Маркс заміняє «місцево-обмежених індивідів» індивідами «всесвітньо-історичними», які просувають комунізм по всьому світі, бо в іншому разі, комунізм міг би існувати тільки як щось місцеве, залишався б на стадії «домашніх» і оточених марновірством «обставин», і всякий відхід за межі комунізму та комунікація з зовнішнім світом скасовували б місцевий комунізм. «Комунізм емпірично можливий тільки як дія панівних народів» [Marx, 1848]. Маркс називає комунізмом дійсний рух, який знищує теперішній стан. В роботі

«Німецький ідеалізм» Маркс наголошує, що пролетаріат може існувати тільки у всесвітньо-історичному сенсі, подібно до того, як комунізм – його діяння – взагалі можливий лише як «всесвітньо-історичне» існування [Marx, 1848]. Отже, ідеологія марксизму – це не просто будівництво певної економічної та політичної системи в окремій країні, також це ідеологія повзучого світового розповсюдження ідей марксизму. Захоплення інших територій, захоплення світу – нагальна риса марксового комунізму як світового панування міжнародного пролетаріату. Не дивно, що державні радянські символи містили девіз: «Пролетарії всіх країн об'єднайтесь!» та образ глобусу на гербі. Ідеологію комунізму намагалися просувати від Куби до Зімбабве. Ідеї рівності та справедливості, знищення намірів до накопичення багатств добре корелює з релігійними уявленнями християнства про філософію бідності, аскезу, проповідування ідей могутніх героїв та лідерів, великих вождів як символів досконалості та поклоніння. Ідеології, як і релігії, завжди синкретичні. Релігії, як правило, обіцяють основні переваги після смерті, дарують віру у вічне життя, яке нагородить людину за усі її муки. Проблема в тому, що комунізм в тому вигляді, як його намалював Маркс не існує. Спроби побудувати комунізм в країнах Китаю, Радянського союзу, Куби чи Північної Кореї не вдалися. Ідеї комунізму настільки утопічні, що втілити в життя їх неможливо, а в країнах, де намагалися реалізувати сценарій Маркса, придумували якісь перехідні етапи на кшталт соціалізму, адже комунізм не існує, і ніколи не існував в реальності, його поле буття – ідеологія.

Ф. Хайек у книзі «Шлях до кріпацтва» наголошує, що справедливість, рівність в рамках комунізму/соціалізму – хибне уявлення. Колективізм не може бути ефективним, і щоб кожного змусити працювати задля цілей, поставлених тими, хто при владі, важливо, щоб люди визнавали ці цілі своїми власними. Це досягається завдяки пропаганді та повному контролю над усіма джерелами інформації [Хайек, 2005, с.17]. Кожна людина має індивідуальність, коли ми прирівнюємо людей, ми пригнічуємо їх індивідуальність. В ідеологізованих країнах це відбувається у всіх аспектах життєдіяльності: однакова зовнішність, одяг, житло, тощо. Бути як всі, виглядати як всі, думати як всі...

Швидше за все, К. Маркс будував свою теорію комунізму з «благих намірів», шукаючи критерії справедливості. Ці пошуки тривають і в XXI столітті. Т. Пікетті в бестселері «Капітал та ідеологія» стверджує, що нерівність доходів і багатств у великих капіталістичних економіках досягла крайнощів, які не спостерігалися з кінця XVIII століття, і якщо щось не буде зроблено, нерівність продовжуватиме зростати [Piketty, 2020]. Пікетті намагається не слідувати за Марксом, але це у нього не завжди виходить. Для Пікетті експлуатація робочої сили капіталом була не проблемою, а володінням багатством (тобто майном та фінансовими активами), що дало змогу багатим збільшити свою частку в загальному доході в економіці. Тож потрібна не заміна капіталістичного способу виробництва, а перерозподіл багатства, накопиченого багатими. Його передумова полягає в тому, що нерівність – це вибір. Це щось, що вибирають «суспільства», це не неминучий результат технології та глобалізації. Пікетті вважає, що основні економіки збільшили нерівність, оскільки правлячі еліти дали хибні виправдання нерівності. Кожне нерівне суспільство, за його словами, створює ідеологію для виправдання нерівності. Усі ці виправдання доповнюють те, що він називає «сакралізацією власності». Дослідник пропонує не соціалізм, а «трансформований капіталізм» за рахунок зміни оподаткування, відкритий доступ до освіти (освітня справедливість). Також він радить переосмислити приватну власність як «тимчасову і обмежену», якою можна користуватися протягом життя в помірних кількостях – це, на думку дослідника, подолає нерівність між багатими та бідними. Але як це буде відбуватися на практиці? Річ у тому, що приватна власність може бути приватною власністю лише тоді, коли вона передається у спадщину, а якщо немає спадщини (не має можливості накопичувати багатство), це робить приватну власність не приватною, зникають стимули рухатися вперед, розвиватися та заробляти гроші. Також поняття «накопичування багатства» є абстракцією. Дійсно багаті людикладають гроші в інвестиції, нові галузі, удосконалюють виробництво тощо. Із збільшенням маси прибутку виникають нові галузі з високими темпами росту. Капітал надходить у ці нові галузі, виникають інвестиції, нові форми

виробництва, розвиток технологій. Благодійні організації, поширені в розвинутих країнах, волонтерство, допомога бідним країнам – розповсюджене явище, наприклад, серед філантропів-мільярдерів Б. Гейца, Б. Баффета, М. Цукерберга та ін.

Для Д. Бела ідеологія орієнтована на конкретні дії, що спираються на систему вірувань. В праці «Кінець ідеології» він доводить, що почався процес деідеологізації разом зі стадією постіндустріального розвитку. В нових умовах ідеологія втрачає своє значення в суспільно-політичному житті, бо немає необхідності в традиційних ідеологіях на тлі зміни пріоритетів та цінностей суспільно-політичної побудови. Такий процес обумовлено тим, що образ життя, права, норми, цінності, привілеї, культура раніше були надбаннями вищого стану, а зараз це розповсюджується на всіх і цей процес відбувається на тлі занепаду релігії [Bell, 2001].

С. Жижек має доволі заплутані погляди стосовно ідеології. За Жижеком, демократія загрожує корупцією та диктатом вузьколобої медіократії, але якщо звести нанівець неминучий ризик і повернутися до «справжньої» демократії, то можна прийти до протилежності – демократія як така одразу закінчиться [Жижек, 1999, с. 8]. Він вважає, що ідеологічна ситуація виникає якраз тоді, коли люди «усвідомлюють, що вони роблять насправді», коли у них складається хибне уявлення про їх соціальне оточення. Класична марксова модель так званого товарного фетишизму насправді слугує лише втіленням, конденсацією, матеріалізацією системи суспільних відносин – те, що гроші функціонують як загальний еквівалент будь-яких товарів, обумовлено їх становищем в структурі суспільних відносин. За Жижеком, реальне маскується і спотворюється за допомогою ідеології задля захисту суб'єкту від можливого зіткнення з ним. Жижек вважає, що економічні кризи – це частина нормального циклу творчого руйнування капіталізму. На думку Жижека, ліберальна демократія, свобода, профспілки, загальне право голосу, загальна безкоштовна освіта, свобода друку були завойовані в довгій і важкій боротьбі нижчих класів, а не були «природним» наслідком капіталістичних відносин. Але він упускає той факт, що ті самі права та свободи не було завойовано при комуністах в Радянському союзі, який рухався в напрямку скорочення цих прав та свобод. Проблема в тому, що, розмірковуючи над проблемою капіталізму в дусі Маркса, Жижек намагається «схопити» предмет, якого не існує, бо капіталізму в визначенні Маркса не існує [Жижек, 1998; Жижек, 1999].

К. Поппер у роботі «Бідність історизму» вивчає ідеологію історизму, яка є основою марксизму та фашизму: тоталітарних режимів закритого суспільства. Зазвичай марксистки розглядають фашизм як останній притулок, останній рубіж, останній подих здихаючого капіталізму, такий підхід є історичською ідеологією, яку Поппер називає ідеологічним ідіотизмом. Поппер доводить, що марксистський капіталізм ніколи не існував, а суспільство, в якому жив Маркс відрізнялося від того, що він про нього думав. Маркс взяв у Гегеля те, що Поппер називає філософію оракулів – шкідливим інтелектуальним захворюванням [Поппер, 1993, с. 16]. Більшість тоталітаристів не усвідомлюють, що їх ідеї можна звести до Платона, а також те, що вони зобов'язані Гегелю [Поппер, 1992, с. 40]. Подібні ідеї приводять до відродженню націоналістичних ідей, формують ідею переваги однієї нації. Дійсний метод опору ідеології за Поппером – це інтелектуальна чесність [Поппер, 1992, с. 72]. Посилаючись на слова Поппера про те, що інтелектуальна чесність є фундаментом всього, чим ми дорожимо, Т. Метцінгер пов'язує духовність з інтелектуальною чесністю: це парадигма освіти та самокритичного раціоналізму. Ця модель виникла історично нещодавно і тільки починає реалізовуватися. Безмежна відкритість, щирість, безумовна правдивість перед собою, безумовна відданість накопиченню знань. Релігія, зазначає Метцінгер, складається з навмисної культивування системи самообману, позиції віри та догматів. Духовність індивідуальна і не проповідує, тому Метцінгер виводить концептуальний зв'язок між наукою і духовністю, які розвивалися з однієї нормативної ідеї, одних цінностей [Метцінгер, 2017].

Незважаючи на маніфести, які проголошують боротьбу за свободу від капіталістичного рабства, колонізаторства тощо, по своїй суті комунізм – це бунт проти свободи: свободи жити, думати, діяти, вибирати. Ідеологія комунізму, за Поппером, – це бунт проти свободи, який зроблено народним рухом. Комунізм тісно пов'язаний з гегельянством, тоталітарна ідеологія взяла у Гегеля націоналізм у формі

історичної ідеї: одна нація приречена на світове панування; держава затверджується шляхом війни; держава вільна від моральних зобов'язань; творча роль особистості; ідеал героїчного життя. Ідеї Гегеля доповнили платонівською ідеєю «справедливості» середньовічною ідеєю «християнського» авторитаризму, руссоїською ідеєю «суспільної волі» та фіхтеанською та гегельянською ідеєю «національної свободи» [Поппер, 1992, с. 72]. Як вважає Поппер, штурм марксистської ідеології було закладено в кровавій революції 1917 року. Пропаганда та підготовка світової революції привела на Заході до різкої поляризації правих та лівих сил [Поппер, 1992, с. 478]. Коли прийшов фашизм, вільні суспільства могли встояти, адже, за Поппером, це були відкриті суспільства. А закриті, тісно згуртоване суспільство – будинок, скріплений залізними ланцюгами, дав тріщину і став розвалюватися на частини.

Відкриті суспільства перемогли, а радянська імперія програла. Поппер виводить, що марксизм загинув від марксизму. Марксистська ідеологія суперечила фактам історії та суспільного життя, це абсолютно помилкова і дуже претензійна теорія. Для того, щоб приховати хибність і теоретичну неспроможність марксизму, марксистки часто застосовували обман, який спирався на жорстку владу і насильство [Поппер, 1992, с. 485]. Поппер відмічає, що ліві, червоні, зелені – все ще намагаються нав'язати людям думку «про гидоту нашого світу» і про те, що ми нещасливі. Але Поппер вважає, що відкрите суспільство найкраще і справедливіше. Це вже зовсім не те суспільство, яке Маркс колись назвав «капіталізмом». «Як я написав в “Листі моїм російським читачам”, “капіталізм” в тому історичному сенсі цього терміну, в якому використовував його Маркс, ніколи не існував на Землі. Не було суспільства, яке несло в собі тенденцію, подібну марксовому “закону абсолютного і відносного зубожіння робітничого класу” або прихованої диктатури капіталістів. Все це – абсолютна помилка... Пророцтва Маркса і намальована їм історична картина не просто невірні – вони неможливі... Отже, в дійсності Марксів капіталізм є свідомою ідеєю, яка ніколи не існувала, тобто є помилковою» [Поппер, 1992, с. 485].

У пропаганді комуністичної ідеології іноді в якості вдалого прикладу вказують на скандинавські країни, в яких начебто є квітучий соціалізм, як перехідний період до комунізму. Але те, що відбувається в скандинавських країнах, немає нічого спільного з комунізмом: все діло в тенденціях та стратегіях майбутнього. К. Маркс дуже детально прописав те, що таке комунізм. По-перше, комуністи відображають інтереси пролетаріату і борються за його політичне панування. Основна мета комунізму – знищення приватної власності та скасування права спадкування (див. «Маніфест комуністичної партії»). Найважливішою рушійною силою розвитку суспільства впродовж всього його існування була боротьба антагоністичних суспільних класів, їх задача – захоплення світу. Робітничий клас – це революційна сила, історичною місією якого є знищення капіталізму та експлуатації людини людиною, створення справедливого суспільного ладу. Маркс вважав, що свою історичну місію «могильника капіталізму» пролетаріат виконає за допомогою свого бойового авангарду, комуністичної партії, шляхом встановлення диктатури пролетаріату на всій земній кулі.

Незважаючи на те, що поняття «капіталізм» продовжує існувати в ідеологічних конструкціях, в сучасному дискурсі воно все ж таки вважається економічною абстракцією. В реальності економіка ніколи не базувалася тільки на приватній власності, завжди є якась привілея, державна власність, економічні обмеження, антимонопольні правила, це існує навіть в ідеологічно захарачених державах на кшталт Китаю [Медуза, 2019].

Висновки. В цілому, ідеологія являє собою систематизовану форму знання, в якій важливими властивостями виступає ціннісна, мотиваційна, мобілізуюча функція. За допомогою ідеологічних основ політики формується базис бачення цілісності політичних процесів, усвідомлення детермінації і смислової завантаженості подій, які відбуваються в політичному просторі для пересічної людини. Дія ідеології визначається, з одного боку, ірраціональними установками, з іншого – контекстом комунікації та соціально-культурними особливостями суспільства.

Деякі дослідники вважають, що Україні потрібна нова об'єднуюча ідеологія [Владленова, 2014; Владленова, 2019]. Мабуть, це хибний підхід: Україна потребує високого рівня освіти та всебічного дискурсу, який би проводився на різних рівнях: від громадськості, наукового співтовариства, експертів, політологів до пересічних громадян. Це проблема не консолідуючої ідеології, а проблема пошуку нової стратегії розвитку держави. Треба розвивати не міфологію, а саме демократичні інститути, шляхи подолання корупції та підвищувати рівень освіти громадян, формувати критичне мислення в душі критичного раціоналізму К. Поппера; також в силу «старіння» населення України треба звертати увагу на просвітництво людей похилого віку, які є активними виборцями.

Феномен ідеології досить складний, при цьому спроба дослідження ідеології, наприклад, в рамках політології чи соціології значно звужує можливості аналізу рамками обраних наук. На відміну від вузькоспеціальних дисциплін, філософія здатна вийти на універсальний рівень узагальнення, що дозволяє подивитися на ідеологію як на системне, цілісне явище. Неоднозначність уявлень про ідеологію, відсутність прояснених дефініцій і невизначеність властивостей роблять філософське осмислення цього феномену надзвичайно важливим і актуальним. Зважаючи на теоретичні недоробки в аналізі феномену ідеології актуальним є уточнення категоріальних меж ідеології і близьких за значенням понять; пошук системного каркаса ідеології, що представляє її як багаторівневу структуру; виявлення онтологічних, гносеологічних і аксіологічних підстав ідеології тощо. В якості перспективи подальших розвідок ідеології в руслі філософського аналізу можна назвати дослідження, присвячені екзистенціальним аспектам ідеології та практики екстремізму, зв'язку ідеології з національним і релігійним світоглядом, аналіз громадської думки в руслі світоглядних настанов, проблеми прийняття демократичного транзиту, ліберальних цінностей та ідеалів, що дозволить сформулювати більш ґрунтовне і цілісне уявлення про ідеологію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Альтюссер Л. Идеология и идеологические аппараты государства (заметки для исследования) / пер. с фр. С. Рындин. *Неприкосновенный запас*. 2011. № 3(77). С. 159–175.

Владленова І. В. Громадянське суспільство та фактори його розвитку. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Т.1. №40, 2019. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. С. 74–85. <https://doi.org/10.21564/2075-7190.40.155769>

Владленова І. В. Концептуальное оформление понятия «идеология»: философские подходы. *Вестник юридической академии*. № 2 (21), 2014. С. 50–58. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2014_2_8

Владленова І. В. Динамика розвитку науки в нелінійних моделях: нові пошуки духовності, технотронне суспільство. *Науковий вісник Гілея*. № 153 (№2). Київ, 2020. С.248-251.

В Китае коммунизм или капитализм? [Електроний ресурс] Медуза. URL: <https://meduza.io/feature/2019/10/05/v-kitae-kommunizm-ili-kapitalizm-pomogli-li-rasstrely-pobedit-korruptsiyu-zaberut-li-kitaytsy-sibir-u-rossii>.

Гирц К. Интерпретация культур / пер. с англ. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2004. 560 с.

Жижек С. Власть и цинизм / пер. с англ. В. Мазина. *Кабинет: Картины мира* / под. ред. В. Мазина. Санкт-Петербург: Инапресс, 1998. С. 162–174.

Жижек С. Возвышенный объект идеологии / пер. с англ. В. Сафронов. Москва: Художественный журнал, 1999. 234 с.

Идеология. *Политика. Толковый словарь* / под ред. Д. Андерхилл и др. – Москва: ИНФРА – М, 2001.

Манхейм К. Идеология и утопия / пер. с нем. М. Левина. Москва: Юрист, 1994. С. 52–95.

- Маркс К., Энгельс Ф. *Немецкая идеология. Собрание сочинений* / пер. с нем. 2-е изд. Москва: Политиздат, 1955. Т. 3. 689 с.
- Матц У. *Идеологии как детерминанта политики в эпоху модерна* / пер. с нем. *Полис (Политические исследования)*. 1992. №1–2. С. 130–142.
- Меттцингер Т. *Наука о мозге и миф о своем Я. Тоннель Эго* / пер. с англ. Г. Соловьева. Санкт-Петербург: АСТ, Астрель-СПб, 2017. 407 с.
- Парсонс Т. *Система современных обществ* / пер. с англ. Л. Седова. Москва: Аспект – Пресс, 1997. 270 с.
- Поппер К. *Нищета историцизма* / пер. с англ. С. Кудрина. Москва: Издательская группа «Прогресс», VIA, 1993. 187 с.
- Поппер К. *Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы* / пер. с англ. В. Садовский. Москва: Феникс, 1992. Т.2. 528 с.
- Платон *Государство* / пер. с древнегр. А. Егунова. Москва: Академический Проект; Альма Матер, 2013. 398 с.
- Траси А. Д. *Основы идеологии. Идеология в собственном смысле* / пер. с фр. Д. Ланина. Москва: Академический Проект; Альма Матер, 2013. 334 с.
- Фриден М. *Мыслить политически и мыслить идеологически* / пер. с англ. О. Малинова. *Политическая наука*. 2013. № 4. С. 45–50.
- Фуко М. *Правительственность (идея государственного интереса и её генезис)* / пер. с фр. И. Окуновой. *Логос*. 2003. № 4/5. С. 4–22.
- Хабермас Ю. *Будущее человеческой природы: На пути к либеральной евгенике?* / пер. с нем. М. Л. Хорькова. – Москва: Весь Мир, 2002. – 144 с.
- Хайек Ф. *Дорога к рабству* / пер. с англ. М. Гнедовский. Москва: Новое издательство, 2005. 264 с.
- Харрис Б. *Как Северная Корея переходит к капитализму* / пер. с англ. А. Невельский. *Ведомости*. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2017/06/30/704190-severnaaya-koreya-perehodit-kapitalizmu>.
- Чёрная книга коммунизма: преступления, террор, репрессии / под ред. С. Куртуа, Н. Верт, Ж.-Л. Панне, А. Пачковский и др. Москва: Три века истории, 2001. 780 с.
- Aron R. *Études politiques*, Paris: Gallimard, 1972. 568 p.
- Barthes R. *Mythologies* / transl. from fr. A. Lavers. New York: Hill and Wang, 1972. 160 p.
- Beck G. *Arguing with Socialists*. Jeremy Lowell Simon & Schuster Audio, 2020.
- Bell D. *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*. Cambridge: Harvard University Press, 2000. 540 p.
- Coffman M. S. *Plundered: How Progressive Ideology is Destroying America*. Washington: EPI, 2012. 340 p.
- Heywood A. *Political Ideologies: An Introduction*. Palgrave Macmillan, 2012. 392 p.
- Krauthammer C. *Things That Matter: Three Decades of Passions, Pastimes and Politics*. New York: Crown Forum, 2013. 400 p.
- Lau R. *How Voters Decide*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 366 p.
- Martill B. *Theory as Ideology in International Relations*. Location. London: Routledge, 2020. 268 p.
- Marx K. *The German Ideology, 1845 Literary Theory: An Anthology*. 2nd ed. Oxford: Blackwell, 1998.
- Marx K. *Manifesto of the Communist Party, 1848*. [Электронный ресурс]. URL: <https://archive.org/details/communistmanifestomarxengels>.
- Parsons T. *Readings from Talcott Parsons*. London: Tavistock Publications, 1983. 283 p.
- Pierson C. *Just Property: Volume Three: Property in an Age of Ideologies* Oxford: OUP, 2020. 356 p.
- Piketty T. *Capital and Ideology*. Cambridge: Harvard University Press. 2020. 104 p.

Sirvent C. S. Evaluation of self-deception: Factorial structure, reliability and validity of the SDQ-12 (self-deception questionnaire) PLoS One. 2019; 14(1). URS: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6353154>.

REFERENCES

- Althusser, L. (2011). Ideology and Ideological Apparatus of the State (Notes for Research). (S. Ryndin, Trans.). In *Neprikosnovenniy zapas – Emergency Ration* (pp. 159–175). № 3 (77). (In Russian).
- Aron, R. (1972). *Études Politiques*. Paris: Gallimard.
- Barthes, R. (1972). *Mythologies*. (A. Lavers, Trans.). New York: Hill and Wang.
- Beck, G. (2020). *Arguing with Socialists*. Jeremy Lowell Simon & Schuster Audio.
- Bell, D. (2000). *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*. Cambridge: Harvard University Press.
- Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression*. (2001). (S. Courtois, N. Vert, Zh-L. Panne & A. Paczkowski, Ed.). Moscow: Three centuries of history. (In Russian).
- Coffman, M. (2012). Plundered: How Progressive Ideology is Destroying America. Washington: EPI.
- Freeden, M. (2013). Thinking Politically and Thinking Ideologically. In *Politicheskaya nauka – Political Science* (pp. 45–50). No. 4. (In Russian).
- Foucault, M. (2003). Government (the Idea of State Interest and its Genesis). (I. Okyneva, Trans.). *Logos* (pp. 4–22). No. 4/5. (In Russian).
- Geertz, C. (2004) *Interpretation of Cultures*. Moscow: Russian Political Encyclopedia. (In Russian).
- Habermas, J. (2002) *The Future of Human Nature: Towards Liberal Eugenics?* (M. L. Khorkova, Trans.). Moscow: Ves Mir. (In Russian).
- Hayek, F. (2005). *The Road to Slavery*. (M. Gnedovsky, Transl.). Moscow. Novoe izdatelstvo – New Publishing House. (In Russian).
- Harris, B. (2017). How North Korea Is Moving to Capitalism. (A. Nevelsky, Trans.) *Vedomosti*. Retrieved from: <https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2017/06/30/704190-severnaya-koreya-perehodit-kapitalizmu>. (In Russian).
- Heywood, A. (2012). *Political Ideologies: An Introduction*. London: Palgrave Macmillan.
- Ideology. (2001). *Politics. Explanatory dictionary*. (D. Underhill, Ed.). Moscow: INFRA.
- Is it communism or capitalism in China? (2019). *Medusa*. Retrieved from: <https://meduza.io/feature/2019/10/05/v-kitae-kommunizm-ili-kapitalizm-pomogli-li-rasstrely-pobedit-korruptsiyu-zaberut-li-kitaytsy-sibir-u-rossii>. (In Russian).
- Krauthammer, C. (2013). *Things That Matter: Three Decades of Passions, Pastimes and Politics*. New York: Crown Forum.
- Lau, R. (2006). *How Voters Decide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Manheim, K. (1994) *Ideology and Utopia*. (M. Levina, Transl.). Moscow: Jurist. (In Russian).
- Martill, B. (2020). *Theory as Ideology in International Relations. Location*. London: Routledge.
- Marx, K. (1998). The German Ideology, 1845. In *Literary Theory: An Anthology*. 2nd ed. Oxford: Blackwell.
- Marx, K. *Manifesto of the Communist Party, 1848*. Retrieved from: <https://archive.org/details/communistmanifestomarxengels>
- Marx, K., Engels, F. (1955) *German Ideology. Collected Works*. 2nd ed. Moscow: Politizdat. T. 3. (In Russian).
- Matz, W. (1992). Ideology as a Determinant of Politics in the Era of Modernity. In *Polis (Political Studies)* (pp. 130–142). No. 1–2. (In Russian).

- Metzinger, T. (2017). *The Science of the Brain and the Myth of Self. The Tunnel of the Ego.* (G. Solovieva, Trans.). St. Petersburg: AST, Astrel-SPb. (In Russian).
- Parsons, T. (1997). *System of Modern Societies.* Moscow: Aspect – Press. (In Russian).
- Parsons, T. (1983). *Readings from Talcott Parsons.* (L. Sedova, Transl.) (Ed. Peter Hamilton). London: Tavistock Publications.
- Pierson, C. (2020). *Just Property: Volume Three: Property in an Age of Ideologies.* Oxford: OUP.
- Piketty, T. (2020). *Capital and Ideology.* Cambridge: Harvard University Press.
- Popper, C. (1993). *The Poverty of Historicism.* (S. Kudrina, Trans.). Moscow: Publishing group Progress, VIA. (In Russian).
- Popper, C. (1992). *The Time of False Prophets: Hegel, Marx and Other Oracles.* (V. Sadovsky, Trans.). Moscow: Phoenix. (In Russian).
- Plato. (2013). *State.* (A. Egunova, Trans.). Moscow: Academic Project; Alma Mater. (In Russian).
- Sirvent, C. (2019). Evaluation of Self-deception: Factorial Structure, Reliability and Validity of the SDQ-12 (Self-deception Questionnaire). *PLoS One*, 14 (1). Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6353154>.
- Tracy, A. D. de (2013) *Foundations of Ideology. Ideology in the Proper Sense.* (D. Lanina, Trans.). Moscow: Academic Project; Alma Mater. (In Russian).
- Vladlenova, I. V. (2019). Civil Society and Factors of its Development. In *Bulletin of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise. Ser. Philosophy, Philosophy of Law* (pp. 74–85). Vol. 1. №40. (In Ukrainian). URL: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.40.155769>
- Vladlenova, I. (2014) Conceptual Design of the Concept of "Ideology": Philosophical Approaches In *Bulletin of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise. Ser. Philosophy, Philosophy of Law* (pp. 50–58). № 2 (21). (In Russian). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2014_2_8
- Vladlenova, I. (2020) Dynamics of Science Development in Nonlinear Models: New Searches for Spirituality, Technotronic Society. In *Scientific Bulletin of Gilea* (pp. 248–251). № 153 (№ 2). (In Ukrainian).
- Zizek, S. (1998). Power and Cynicism. (V. Mazin, Trans.). In *Cabinet: Pictures of the World* (pp. 162–174). St. Petersburg: Inapress. (In Russian).
- Zizek, S. (1999) Sublime Object of Ideology. (V. Safronov, Transl.). Moscow: Art magazine. (In Russian).